

مدل نظری مدیریت جهادی در اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۸

زهره موسی زاده*

فرشته مقدم**

سوسن کشاورز***

چکیده

هدف از انجام دادن این پژوهش، شناسایی مدل نظری مدیریت جهادی براساس اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران بوده است. این پژوهش از نوع کیفی است و برای انجام دادن آن از رویکرد نظریه زمینه‌ای و الگوی اشتراوس و کوربین (1990) استفاده کرده‌ایم. جامعه آماری پژوهش در بخش مدیریت جهادی، شامل کلیه اسناد معتبر مربوط به حوزه مدیریت جهادی و در قسمت مرتبط با اسناد تحولی، مشتمل بر مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰)، سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱) و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) است. روش نمونه‌گیری در این پژوهش از نوع نظری بوده است و یافته‌ها در قالب شش محور مدل مذکور طبقه‌بندی شدند. مقوله تربیت جهادی (محور مرکزی) از مقوله‌های اهداف تربیت جهادی، اصول تربیت جهادی، ویژگی‌های نسل تربیت یافته جهادی و باور جهادی؛ محور شرایط علی از مقوله‌های ایمان به مبدأ و معاد، حقایق هستی و حاکمیت قطعی سنن الهی؛ محور شرایط مداخله‌گر از مقوله‌های درمقابل مانع و دشمن بودن؛ و محور زمینه مدیریت جهادی از مقوله‌های ساخت جهادی، روابط جهادی و ارکان تربیت جهادی تشکیل شده است. در محور راهبردها، به مقوله‌های تعالی مجازانه مرتبتی، موقعیت محوری، شایستگی محوری، علم محوری اسلامی، انعطاف‌پذیری معیارمدار، رصد و پایش مداوم و جامع، و رویکردهای ترکیبی، مرتبه‌ای، تمدن‌سازی، تربیتی- فرهنگی، مشارکتی و راهبردی اشاره شده است. محور پیامد، مقوله‌های تربیت فرد صالح، تربیت جامعه صالح، تأسیس تمدن نوین اسلامی و تحقق یافتن حیات طیبه را شامل می‌شود. مؤلفه‌های مدیریت جهادی در قالب مدل پارادایمی مدیریت جهادی در اسناد تحولی عرضه شده‌اند و از این مدل می‌توان در مدیریت سطوح مختلف نظام آموزش و پرورش استفاده کرد.

واژگان کلیدی: مدیریت جهادی، تربیت جهادی، اسناد تحولی، نظام آموزش و پرورش، مدیریت آموزشی.

* دانشیار گروه معارف اسلامی و علوم تربیتی دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران. moosazadeh@isu.ac.ir

** دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

ajjn44@gmail.com

S.keshavarz@khu.ac.ir

*** دانشیار گروه فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

بیان مسئله

آموزش و پرورش به عنوان یک نهاد فرهنگی - اجتماعی، نقشی اساسی و بی‌بدیل در تربیت نیروی انسانی، تولید سرمایه اجتماعی و فرایند رشد و تعالی کشور ایفا می‌کند؛ به گونه‌ای که آینده کشور را در آینده آموزش و پرورش امروز می‌توان مشاهده کرد (نوید ادهم، ۱۳۹۱، ص. ۲۹۶)؛ از این روی، آموزش و پرورش، مسئله‌ای همیشگی و در واقع، قاعده نظام جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌آید (خامنه‌ای، ۱۳۶۵) و «دستیابی به آموزش و پرورش پویا، موفق و اثربخش، نیازمند تحول عمیق و ریشه‌ای در این نهاد گسترده و سرنوشت‌ساز است» (خنیفر، ۱۳۸۹، ص. ۴۵). تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش، مبتنی بر آرمان‌های بلند نظام اسلامی باید معطوف به چشم‌اندازی باشد که در افق روشن ۱۴۰۴، ترسیم‌گر ایرانی پیشرفته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، دارای هویتی اسلامی انقلابی و الهام‌بخش در جهان اسلام، همراه با تعاملی سازنده و مؤثر در عرصه روابط بین‌المللی است. برای رسیدن به چنین افقی باید جهاد علمی صورت گیرد و بحث جهاد علمی و عقب‌افتادن از پارامترهای اصلی آن، چالشی مهم است که دغدغه اصلی نگارندگان در انجام‌دادن پژوهش حاضر به منظور شناسایی مدل نظری مدیریت جهادی، نقشه راه تربیت جهادگران علمی و عملیاتی‌کردن این مهم در لایه‌های مختلف از نظام آموزش و پرورش را دربر می‌گیرد.

جهاد در اصطلاح شرع به معنای بذل جان، مال و توان خویش در راه اعتلای کلمه و اقامه کردن شعائر ایمان است (صاحب‌جواهر، ۱۳۶۲ق، ج. ۲۱، ص. ۳) و به دیگر سخن، یعنی به کار بستن نهایت قدرت و طاقت خویش (طباطبایی، ۱۳۷۷، ج. ۱۶، ص. ۷۰)؛ چنان‌که امیرالمؤمنین (ع) فرموده‌اند: «جهاد نیز بر چهار پایه استوار است: امر به معروف، نهی از منکر، راست‌گویی در هر حال و دشمنی با فاسقان» (دشتی، ۱۳۸۴، ص. ۴۴۹). جهاد یعنی مبارزه‌ای که متقوم به دو رکن است: نخست، اینکه در آن، جدوجهد، تلاش و تحرک وجود داشته باشد و دوم، اینکه دشمنی در مقابلش باشد^۱ (سعدآبادی و لطیفی، ۱۳۹۳، ص. ۹۶-۹۷). در قرآن کریم، واژه «جهاد» و مشتقاتش ۴۱ بار آمده و بر آن‌ها تأکید شده است (صدری، ۱۳۸۹). «درحقیقت، خداوند جهاد را واجب گردانید و آن را

۱. از بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران

بزرگ داشت و مایه پیروزی و یاور خود قرارش داد. به خدا سوگند، کار دنیا و دین جز با جهاد درست نمی‌شود» (حر عاملی، بی‌تا، ج. ۱۵، ص. ۱۵). از جمله اصول جهادی مطرح شده در قرآن کریم می‌توان کلیدی بودن محور مبارزه با دشمن درونی، انحصار نیت جهاد برای خدا، لزوم تمسک به قرآن برای مدیران، و ضرورت صبر و استقامت بر جهاد را نام برد (اصلی‌پور، ۱۳۹۵، ص. ۶۷-۸۲). چالش‌هایی همچون عقب‌نشینی فرهنگ بومی و ضعف در آشنا کردن نسل جدید با فرهنگ ایرانی-اسلامی، غلبه کردن تفکر عینی بر تفکر انتزاعی، بروز انفعال نسبی در دانش‌آموزان، غلبه کردن کارکردهای آموزشی بر کارکردهای پرورشی، و کم‌رنگ شدن میزان التزام عملی مدیران، کارکنان و دانش‌آموزان به رفتارهای دینی و اخلاقی در نظام آموزش و پرورش در کنار هجمه‌های فرهنگی دشمنان ایران اسلامی، مسائلی هستند که برای پیشرفت آموزش و پرورش باید با آن‌ها مقابله کرد.

مدیریت جهادی به‌عنوان یکی از نرم‌افزارهای اثرگذار در انقلاب اسلامی ایران (سعدآبادی و لطیفی، ۱۳۹۳، ص. ۹۲)، در سال‌های آغازین انقلاب، به دنبال شکل‌گیری نهادهایی همچون جهاد سازندگی، کمیته امداد امام خمینی (ره) و کمیته‌های انقلاب، و در سال‌های اخیر، در سازمان‌های دفاعی و موشکی، سازمان بسیج سازندگی و مؤسسه رویان، موفقیت‌هایی چشمگیر داشته است (یخچالی، لطیفی، پورصادق و هاشمی گلپایگانی، ۱۳۹۷، ص. ۵۰). مدیریت جهادی، عبارت است از مدیریتی که اصالت اسلامی دارد و با اتکا بر قاعده و سنت جهاد فی سبیل الله و بهره‌گیری از ابزار مبارزه در مسیر سازندگی و پیشرفت جامعه اسلامی صورت می‌گیرد. از جمله ویژگی‌های خاص مدیریت جهادی می‌توان لزوم فراتر رفتن از اقدامات عادی، عنصر پیچیدگی در مبارزه با دشمن، معاداندیشی در نظام جهادی و انس گرفتن با مرگ، مقدم بودن مدیر جهادی در سختی‌ها، مؤخر بودن مدیر جهادی در منافع و امتیازها، و خویشاوندگریی حین کار جهادی را نام برد (اصلی‌پور، ۱۳۹۵، ص. ۲۵۲). هدف غایی مدیریت جهادی، ساخت تمدن اسلامی و رسیدن به مقام قرب الهی است (یخچالی، لطیفی، پورصادق و هاشمی گلپایگانی، ۱۳۹۷، ص. ۷۶؛ مرادی و فیروزآبادی، ۱۳۹۵، ص. ۱۸۶؛ هاشمی

گلپایگانی، لطیفی و یخچالی، ۱۳۹۵، ص. ۱۵۱). مدیریت جهادی، الگوی مدیریتی‌ای است که در بحث‌های مدیریت اسلامی و جغرافیای سیاسی مطرح می‌شود و کاربرد جهانی دارد (گودرزی، رقیبی و پوینده، ۱۴۰۰، ص. ۱۸۰).

مؤلفه‌های مدیریت جهادی همچون اخلاص (حجازی‌فر، باقری کنی و دانایی فرد، ۱۳۹۴، ص. ۶۷)، سرعت عمل (سعدآبادی و لطیفی، ۱۳۹۳، ص. ۹۱)، شناسایی ظرفیت‌ها و امکانات و بهره‌برداری بهینه از آن‌ها (گنج‌علی، علی‌شیری و بیدی، ۱۳۹۳، ص. ۵۲)، ایثار (ذاکری قزآنی و پورصادق، ۱۳۹۴، ص. ۱۰۳) و از خودگذشتگی، پیشرو و الگوبودن مدیران (حجازی‌فر، باقری کنی و دانایی فرد، ۱۳۹۴، ص. ۶۷)، تصمیم‌گیری اقناعی و شورایی (هاشمی گلپایگانی، لطیفی و یخچالی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۷) و دیگر مؤلفه‌های مستخرج از پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه اگر در سطوح مختلف مدیریتی نظام آموزش و پرورش و به‌ویژه در سطح مدیریت مدرسه و حتی مدیریت کلاس درس به‌عنوان راهبردی اساسی برای رشد و تعالی تربیتی و آموزشی فرزندان این مرزوبوم، ساری و جاری شوند، در حفظ و رشد ارزش‌های اسلامی و انقلابی، مقابله با بروز رخنه‌های فرهنگی و پیشگیری از تهاجم فرهنگی، نقشی مؤثر و بی‌بدیل دارند. با توجه به کارآمدی مدیریت جهادی می‌توان این‌گونه مدیریت را در نظام آموزش و پرورش پرچالش امروز به‌کار گرفت. در حال حاضر، پژوهش‌های زیادی درحوزه مفهوم، ابعاد، مؤلفه‌ها، ساختار، شاخص‌ها و ویژگی‌های مدیریت جهادی استخراج شده‌اند؛ اما در پژوهش‌های شناسایی و بررسی‌شده از سوی پژوهشگران، به موضوع مدیریت جهادی درحوزه آموزش و پرورش پرداخته نشده است و بنابراین، به‌دلیل اهمیت نقش و جایگاه تعلیم و تربیت در نگرش اسلامی، و ضرورت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی همه‌جانبه در این زمینه، و از آنجا که یکی از مراجع اصلی سیاست‌گذاری‌های سازمان‌های آموزشی، اسناد تحولی تنظیم‌شده برای نظام آموزش و پرورش است، در این پژوهش، مدل نظری مدیریت جهادی در اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش را به‌منظور تقویت این رویکرد درحوزه مدیریت نظام آموزشی شناسایی می‌کنیم.

اسناد تحولی، اسناد بالادستی خاص نظام آموزش و پرورش‌اند که نقشه راهی برای تحقق یافتن تربیت انسان‌های آماده جهت احیای جامعه عدل جهانی به‌شمار می‌آیند. این اسناد عبارت‌اند از: مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی

جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰)، سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱) و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰). مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران در واقع، براساس مأموریت محول شده از سوی مقام معظم رهبری به شورای عالی انقلاب فرهنگی طراحی شده‌اند و مهم‌ترین اصول حاکم بر تدوین مبانی فلسفی عبارت‌اند از: اصالت فرهنگ و تربیت، اسلام و معارف آن، اجتهاد ژرف و جامع، گفتمان انقلاب اسلامی، نگاه تمدنی، تربیت جامع و متوازن و یکپارچه، دانش و تجربه بشری، و نگاه نقادانه و راهبردی به وضعیت کنونی (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۱۳). در روند تدوین اسناد تحولی، تلاش جامعی صورت گرفته؛ اما در نشر و انتقال دقیق هدف‌های موردنظر از سند، کوششی درخور توجه مشاهده نمی‌شود؛ چنان‌که معلمان به‌عنوان اجرایی‌ترین مدیران پیاده‌سازی هدف‌های سند از مفاهیم اسناد تحولی آگاهی کمی دارند (محمدی، حسنی و محمدی، ۱۳۹۸، ص. ۱۳)؛ از این روی، پژوهش درحوزه اسناد به انتقال هدف‌های اسناد تحولی کمک بسیار می‌کند. یکی از موانع پیش‌روی در تحقق یافتن سند تحول، کمبود بودجه کیفیت‌بخشی در آموزش و پرورش است (قجری، مزیدی و شمشیری، ۱۳۹۹، ص. ۲۹) و در این حوزه می‌توان از سابقه درخشان مدیریت جهادی در عرصه‌های مختلف با موانع مشابه بهره برد. با توجه به اهمیت موضوع، در این پژوهش، با بررسی اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، مدل نظری مدیریت جهادی را در قالب شش محور (شرایط علی، شرایط مداخله‌گر، شرایط زمینه‌ای، مقوله محوری، راهبردها و پیامدها) شناسایی می‌کنیم.

روش پژوهش

برای انجام دادن پژوهش حاضر، از روش کیفی استفاده کرده و تحقیق را با رهیافت نظام‌مند نظریه‌پردازی داده‌بنیاد اشتراوس و کوربین^۴ (1990) انجام داده‌ایم. براساس این رهیافت، در گام اول، مجموع مقوله‌های مستخرج از داده‌های خام، در قالب الگویی به نام الگوی کدگذاری مرکزی در شش محور، شامل شرایط علی، زمینه، مقوله محوری، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها گردآوری شدند (شماعی کوپایی و اسمعیلی گیوی، ۱۳۹۳، ص. ۱۲۷). به‌منظور انجام دادن نمونه‌گیری در این پژوهش از روش

نظری استفاده کرده‌ایم که در آن، براساس هدف‌های پژوهش، واحدها یا افرادی که مناسب هستند و اطلاعاتی کامل به دست می‌دهند، انتخاب می‌شوند (ابوالمعالی، ۱۳۹۱، ص. ۱۱۷). اسناد تحولی شامل مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰)، سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱) و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) هستند. برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی استفاده کرده‌ایم و به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، با استفاده از مراحل رهیافت نظام‌مند نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، پژوهش حاضر با عنایت به هدف اصلی تا مرحله چهارم مدل مذکور، یعنی انجام دادن فرایند کدگذاری به منظور شناسایی مؤلفه‌ها پیش رفته است. کدگذاری باز که مرحله انتزاع‌سازی از داده‌هاست، به استخراج مقوله‌هایی می‌انجامد و کدگذاری مرکزی در واقع، فرایند ربط‌دهی مقوله‌ها و قراردادن آن‌ها در جعبه‌های مدل اشتراوس و کوربین است. علت انتخاب نام «کدگذاری مرکزی» این است که این فرایند حول محور یک مقوله کدگذاری صورت می‌گیرد (امامی و دانایی فرد، ۱۳۸۶، ص. ۷۷-۸۹).

کدگذاری در پژوهش حاضر در قالب سه مرحله صورت گرفته است: در فاز اول (کدگذاری باز)، ۳۰۳ کد که دارای بار معنایی مرتبط با حوزه مدیریت جهادی بودند، استخراج شدند؛ سپس در مرحله دوم، پس از غربال کردن کدهای احصاشده قبلی، در فرایند کدگذاری محوری، ۱۱۴ کد نظری تحت عنوان زیرمقولات استخراج و طبقه‌بندی شدند؛ آن‌گاه در مرحله سوم، شامل کدگذاری انتخابی با دستیابی به کدهای هسته‌ای که مفاهیم انتزاعی سطح بالاتر هستند، ۲۵ گزاره نظری با عنوان مقولات احصا شدند. کدهای هسته‌ای احصاشده در قالب شش محور مدل اشتراوس و کوربین (شرایط علی، زمینه، مقوله محوری، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها) قرار گرفتند؛ همچنین به منظور اعتباریابی یافته‌های پژوهش، از روش مثلث‌سازی^۱ بررسی‌کننده/پژوهشگر استفاده کرده‌ایم. مثلث‌سازی به افزایش روایی درونی و بیرونی پژوهش کیفی و قابلیت انتقال داده‌ها کمک می‌کند و مثلث‌سازی بررسی‌کننده یعنی مقایسه منظم داده‌های جمع‌آوری شده به دست پژوهشگران مختلف که استفاده از بررسی‌کنندگان

گوناگون را دربر می‌گیرد (ابوالمعالی، ۱۳۹۱، ص. ۱۶۸-۱۷۰). به منظور بررسی اعتبار یافته‌ها، با تهیه پرسشنامه‌ای برگرفته از یافته‌های پژوهش، از منظر هشت تن از متخصصان حوزه تعلیم و تربیت و مدیریت، میزان تناسب یافته‌ها را در قالب مقولات و زیرمقولات با میانگین ۴٫۶ از ۵ گزارش دادیم. در نهایت، براساس دیدگاه‌های متخصصان و صاحب‌نظران، اصلاحات و نکات پیشنهادی اعمال شد.

یافته‌های پژوهش

در فرایند تحلیل داده‌ها مشخص شد محور مرکزی مدیریت جهادی در اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش، تربیت جهادی است و محورهای دیگر حول این محور قرار می‌گیرند؛ همچنین به دلیل حجم زیاد کدهای اساسی (۳۰۳ کد مستخرج در فرایند کدگذاری باز) که امکان عرضه همه آنها در مقاله وجود ندارد، صرفاً به عرضه نمونه‌هایی در قالب جدول ۱ اکتفا می‌کنیم.

جدول ۱. نمونه زیرمقوله‌های احصاشده از نکات کلیدی اسناد تحولی

کدهای نظری (زیرمقولات)	کدهای باز
هم‌افزایی	در بخش الگوی نظری زیرنظام راهبری و مدیریت تربیتی به هماهنگی هوشمندانه نیروهای تغییر اشاره شده است (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۳۶۷).
	در بخش مبانی ارزش‌شناختی فلسفه تربیت به تعاون و نیکوکاری به‌عنوان یکی از مصادیق بُعد اجتماعی حیات طیبه اشاره شده است (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۹۴).
مقبولیت	در بخش مبانی ارزش‌شناختی فلسفه تربیت به آغاز تلاش برای تحقق‌بخشیدن حیات طیبه از مراتب مطلوب همه انسان‌ها اشاره شده است (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۹۷).
	در بخش اصول تربیت رسمی به محبوبیت و مقبولیت مریبان اشاره شده است (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۲۸۰).
تعهد و مسئولیت	در اصول روابط درونی تربیت رسمی به مسئولیت‌متری در یادگیری اشاره شده است (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۲۷۹).
	در بخش ارکان فرایند تربیت به پاسخ‌گویی خانواده در پیشگاه الهی در خصوص تربیت فرزندان اشاره شده است (وزارت آموزش و پرورش، ص. ۱۷۶).

کدهای نظری (زیرمقولات)	کدهای باز
	در بخش اصول تربیت رسمی به پاسخ‌گویی عوامل مؤثر در تربیت اشاره شده است (وزارت آموزش و پرورش، ص ۱۹۱).
ارزش‌مداری	در سند مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، در بخش مبانی ارزش‌شناختی، به گذشتن از برخی ارزش‌ها در برابر ارزش‌های والاتر اشاره شده است (۱۳۹۰، ص. ۹۴).
عقلانی	در بخش مبانی دین‌شناختی فلسفه تربیت به اهمیت ارزش‌های عقلانی در نظام معیار اشاره شده است (۱۳۹۰، ص. ۱۰۸).
	در سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، در بخش مبانی ارزش‌شناختی، به تفکر و تعقل به‌عنوان برخی محورهای اساسی ارزش‌ها اشاره شده است (۱۳۹۱، ص. ۵۹).

۱. محور مرکزی مدیریت جهادی در اسناد تحولی (تربیت جهادی)

جامعه مورد بررسی در پژوهش حاضر، اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران را شامل می‌شود که حول موضوع تربیت شکل گرفته‌اند و از آنجا که داده‌های استخراج‌شده از نمونه به مدیریت جهادی اشاره می‌کنند، تربیت جهادی به‌عنوان محور مرکزی احصا شده است؛ زیرا محور مرکزی در مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین، آن چیزی است که بارها در داده‌ها بدان اشاره شده یا به‌نوعی در بیشتر داده‌ها درباره‌اش سخن گفته می‌شود.

جدول ۲. زیرمقوله‌ها و مقوله‌های محور مرکزی مدیریت جهادی (تربیت جهادی)

محور مرکزی	مقوله‌ها	زیرمقوله‌ها
تربیت جهادی	هدف‌های موردنظر از تربیت جهادی	تکوین و تعالی هویت
		درک و اصلاح موقعیت
		کسب شایستگی
		هم‌افزایی
		مقبولیت
		مرجعیت شایسته‌محور مربی
		تعهد و مسئولیت
		ارزش‌مداری عقلانی
		تحول مجاهدانه
		واقع‌گرایی
		شایستگی‌مداری
		فضیلت‌مداری
		قانون‌مداری
		فرایندمداری
اخلاقیت و انعطاف		
آینده‌نگری		
ویژگی‌های رفتاری مدیران جهادی	جهادی	امانت‌مدار
		حق‌محور
		قانون‌مدار
		علم‌جو
		دارای تفکر انتقادی
		بابصیرت و خردمند
		دین‌دار
		ایثارگر
		جهادگر
		ولایت‌مدار
		جهانی‌اندیش
		استقلال‌طلب

مقوله‌ها	مقوله‌ها	محور مرکزی
عدالت‌خواه		
انتخابگر		
خلاق		
توکل		
انتظار و امید	باور جهادی	
عقل‌ورزی		
تفکر پیشرو		

۱-۱. هدف‌های تربیت جهادی

درحوزه یافته‌های پژوهش درزمینه هدف‌های تربیت جهادی، در اسناد تحولی، موضوع تکوین و تعالی پیوسته هویت متربیان و به‌خصوص تکوین و تعالی هویت مشترک انسانی، اسلامی و ایرانی موردتوجه قرار گرفته است؛ همچنین به درک درست موقعیت توجه شده که هسته اصلی آن، درک موقعیت خود و دیگران در هستی و اصلاح مستمر موقعیت با عمل صالح، ازجمله هدف‌های تربیت جهادی محسوب می‌شود. وقتی از اصلاح موقعیت سخن می‌گوییم، منظور این است که یک وضع مطلوب وجود دارد که برای رسیدن به آن باید وضع موجود را خوب درک کرد. وضع مطلوب بنابر تأکیدهای صورت‌گرفته در اسناد تحولی و آموزه‌های اسلامی، همان حیات طیبه است که مطلوب تربیت جهادی نیز به‌شمار می‌آید. کسب شایستگی‌ها ازجمله هدف‌های موردنظر از تربیت جهادی در اسناد تحولی محسوب می‌شود و عبارت است از فرایند کسب به معنای درونی‌سازی و اختیاری‌بودن دریافت شایستگی که سبب نهادینه‌شدن شایستگی می‌شود و هدفی همسو با دو هدف پیشین تربیت جهادی است.

۱-۲. اصول تربیت جهادی

براساس یافته‌های پژوهش، در اسناد تحولی، اصول تربیت جهادی، قواعدی تجویزی هستند که باید در کل فرایند تربیت جهادی به آن‌ها پایبند بود و با هماهنگی هوشمندانه به اثربخشی هرچه بیشتر آن‌ها پرداخت. هماهنگی نیروهای متعددی که سبب ایجاد تغییرهای مثبت در تربیت می‌شوند، در مشارکت و هم‌افزایی اهمیت بسیار دارد و تربیت را با سرعت بیشتری پیش می‌برد. علاوه‌بر هم‌افزایی، تعهد و مسئولیت‌پذیری

در برابر خداوند متعال و دیگران و خویشتن، حفظ کرامت ذاتی و ایجاد ساختار متعهد در نهاد تربیت از دیگر وجوه این اصل محسوب می‌شوند. پذیرش مربی از سوی متریبان بر اصل مقبولیت دلالت دارد و رابطهٔ مربی و متریبان باید بر احسان و عدالت استوار باشد. مرجعیت شایستگی‌محور مربی در تربیت جهادی، حضور فعال و اختیاری متریبان در فرایند تربیت را مهم می‌شمارد و اصل ارزش‌مداری عقلانی به مسئلهٔ رغبت‌یافتن به مطلوب و آگاهی‌داشتن از آن، و انتخاب آگاهانه و اختیاری نظام معیار به‌جای تلقین و تحصیل فهرستی از ارزش‌ها و هنجارها اشاره می‌کند. در مؤلفهٔ ایثار جهاد می‌توان یکی از مفاهیم این اصل را که به گذشتن از برخی ارزش‌ها برای رسیدن به ارزش‌های والاتر اشاره می‌کند، به‌وضوح دید. واقع‌گرایی نیز یک اصل مسلم در تربیت جهادی است که در آن بر مسائل واقعی زندگی، محدودیت‌های معرفتی و توجه به قابلیت تحقق‌پذیری شایستگی‌ها تأکید می‌شود.

برای رسیدن به سه هدف عمدهٔ موردنظر از تربیت جهادی باید به تحول مجاهدانه پایبند بود و از پیامدگرایی به‌سمت تکلیف‌مداری حرکت کرد. این تحول علاوه بر توجه به اصلاح فردی، اصلاح اجتماعی را نیز به‌دنبال دارد. شایستگی‌های اخلاقی هنگام‌گزینش مربیان و کسب فضایل اخلاقی از سوی متریبان در تربیت اجتماعی و سیاسی، اهمیت فراوان دارد و به اصل شایستگی‌مداری اشاره می‌کند؛ زیرا فضیلت به‌معنای اصلاح رابطه با خداست و این مسئله، سبب اصلاح رابطه با خود، دیگران و طبیعت خواهد شد که عنصر کلیدی در تربیت اجتماعی-سیاسی است؛ همچنین اصل قانون‌مداری از آن جهت اهمیت دارد که به تعامل شایستهٔ نهاد تربیت با نهاد دولت و دیگر نهادهای مدنی و سیاسی می‌انجامد (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۳۰۲-۳۰۴). در اصل انعطاف و خلاقیت، مربی در فرایند تربیت باید انعطاف لازم را درمقابل وضعیت رشدی متریبان، ساحت تربیتی و انواع تربیت داشته باشد و نهاد تربیت باید ذیل مراحل تربیت و زیرنظام‌ها زمینه‌سازی آفرینشگری و خلاقیت را صورت دهد.

۳-۱. ویژگی‌های نسل تربیت‌یافتهٔ جهادی

زیرمقوله‌های مستخرج از اسناد تحولی در زمینهٔ ویژگی‌های نسل تربیت‌یافتهٔ جهادی به نسلی اشاره می‌کند که خصوصیات شاخص مانند جهادگری، ولایت‌مداری، و مسئولیت

پذیری در برابر خدا، خود، دیگران و طبیعت دارد؛ همچنین حق‌محور و خواهان عدالت است و دین‌داری و وفاداری به ارزش‌ها در وجودش آشکارا دیده می‌شود. چنین نسلی تفکر انتقادی دارد؛ یعنی علاوه بر خلاق‌بودنش و نیز رشد تفکر منطقی در وجود او، نقاد و اهل حل مسئله است. با بصیرت و خردمند بودن، علاقه‌مندی به علم و انتخابگری از ویژگی‌های مهم نسل تربیت‌یافته جهادی هستند. این نسل، منضبط، نظم‌پذیر، و اهل عمل‌کردن به قانون و امانت‌داری است؛ همچنین خودباور و خواهان استقلال میهن است.

۴-۱. باور جهادی

به منظور تحقق یافتن تربیت جهادی، در اسناد موردنظر بر این مسئله تأکید می‌شود که مربیان باید به ارتباط با خدا و تکیه‌کردن بر تدابیر ربوبی او باور داشته باشند؛ زیرا تربیت، فرایندی دارای بازده طولانی‌مدت است و توکل به خدا را می‌طلبد. انتظارکشیدن برای برپایی عدل جهانی به دست صاحب‌الامر زمان - عَجَّلَ اللَّهُ تَعَالَى فَرَجَهُ الشَّرِيفَ - یکی از باورهایی است که با استفاده از آن می‌توان برای داشتن حیات طیبه در دنیا کار درست را به بهترین صورت انجام داد. یکی از دیگر باورهای جهادی، عقل‌ورزی است؛ زیرا به‌رغم اینکه علم با تعقل در ادراک حسی حاصل می‌شود، در شناخت آدمی، عقل اهمیت فراوان دارد و درعین حال، به دلیل محدودیت داشتن انسان‌های معمولی، درکنار وحی کامل می‌شود. باورداشتن به عقل‌ورزی سبب ایجاد تعادل در تربیت جهادی می‌شود و به ما کمک می‌کند تا دچار افراط و تفریط‌های مخرب در فرایند تربیت نشویم. تفکر پیشرو، یکی از دیگر باورهای مهم جهادی در حوزه تربیت به‌شمار می‌آید؛ زیرا تلقی صحیح از دین، علم و هویت درمیان دو مفهوم ثبات و پویایی، سبب حرکت صحیح‌تر و روبه‌جلو خواهد شد؛ چون در نتیجه این تفکر، انسان دین‌داری، علم کسب‌شده و هویت شکل‌یافته خود را همواره پالایش می‌کند.

۲. محور شرایط علی مدیریت جهادی در اسناد تحولی

در پژوهش حاضر، شرایط علی، مبانی‌ای هستند که بر تربیت جهادی اثر بنیادین می‌گذارند. مقوله‌های مستخرج از جنس مبانی مدیریت جهادی هستند که ذیل شرایط علی مدیریت جهادی در اسناد تحولی قرار گرفته‌اند.

جدول ۳. زیرمقوله‌ها و مقوله‌های محور شرایط علی مدیریت جهادی

مقوله	مقوله	زیرمقوله
محور اصلی شرایط علی مدیریت جهادی در اسناد تحولی	ایمان به مبدأ و معاد	ایمان به غیب
		توحید
		نگاه آیتی به طبیعت
		عدالت الهی
		ولایت‌پذیری
		حیات طیبه
		وحدت در کثرت و کثرت در وحدت
		هدایت الهی
		آزادی و اختیار
		کرامت انسانی
		مرئی حقیقی
		مرتبه‌ای بودن وجود
		فطرت الهی
		خیر غالب
قضا و قدر الهی		
نظام علت و معلولی		
نگرش نظام‌مند		
سنت تلاش		

۲-۱. ایمان به مبدأ و معاد

در مبانی نظری سند تحول بنیادین، با اشاره به آیاتی از قرآن، به مقوله ایمان به مبدأ و معاد پرداخته شده است. خداوند متعال در آیه ۶۹ از سوره عنکبوت می‌فرماید: «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا». این آیه، تضمینی است برای این مسئله که خداوند متعال به جهاد فی سبیل الله وعده داده، و اشاره‌ای است به ایمان‌داشتن به حقایق پشت پرده مادیات که همان ایمان به غیب است. ایمان به غیب از مفاهیم بنیایی تربیت جهادی محسوب می‌شود (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۷۵). توحید هم به ایمان به مبدأ و معاد اشاره می‌کند و این مسئله که همه موجودات هم در پیدایش و هم در بقا

فقر ذاتی در برابر خداوند متعال دارند و پروردگار، یگانه مالک و مدبّر جهان و مخلوقات است، در تربیت جهادی باید مبنای تفکر واقع شود. در نگاه آیتی به طبیعت، بر ایمان به مبدأ و معاد تأکید می‌شود و اعتقاد به برخورداری انسان‌ها از حقوق عادلانه در آفرینش که بیانگر عدالت الهی است، از جمله مفاهیم مورد تأکید در ایمان به مبدأ و معاد به شمار می‌آید.

۲-۲. اعتقاد داشتن به حقایق هستی

یکی دیگر از زیرمقوله‌های تربیت جهادی، برخورداری انسان از کرامت ذاتی است. خداوند متعال، مربی حقیقی است و تربیت باید با توجه لحظه‌به‌لحظه به این حقیقت صورت گیرد. حقیقتی همچون مرتبه‌ای بودن وجود و داشتن فطرت الهی انسان از مبانی مهمی است که بر تربیت جهادی اثر می‌گذارد و به نوعی لازمه آن است. در خصوص حیات طیبه باید به این مسئله توجه کرد که چنین زندگی‌ای در دو بُعد فردی و اجتماعی تحقق می‌یابد؛ زیرا بنابر اجتماعی بودن انسان، زمانی وی از زندگی طیب برخوردار خواهد بود که دیگر هموعانش نیز از چنین زندگی‌ای برخوردار باشند. در حوزه هدایت الهی نیز باید به هردو بُعد هدایت تشریحی و تکوینی توجه شود و بدانیم که اگر هر کدام از آن‌ها در تربیت، نادیده گرفته شوند، تربیت صحیح تحقق نخواهد یافت. توجه به سه حقیقت، شامل وجود داشتن آزادی و اختیار در زندگی، مربی حقیقی بودن خداوند متعال و کرامت ذاتی انسان، این بستر را در فرایند تربیت ایجاد می‌کند که محدودیت‌ها به کمترین میزان برسد، دامنه انتخاب‌ها و آزادی عمل گسترش یابد و بدین ترتیب، تربیت مناسب‌تری محقق شود. اعتقاد به مراتبی بودن وجود که به مراتبی بودن حیات طیبه و علم نیز اشاره می‌کند، موجب می‌شود از شتاب‌زدگی در تربیت خودداری شود.

۲-۳. اعتقاد به حاکمیت قطعی سنن الهی

تربیت جهادی، متأثر از اعتقاد به حاکمیت قطعی سنت‌های الهی در هستی است. این مسئله که آزادی مطلق در دنیا وجود ندارد و عملکرد انسان تحت سیطره قضاو قدر الهی قرار دارد، خداوند متعال، منبع خیر است و نهایتاً خیر غالب خواهد شد و شر تنها زمانی اتفاق می‌افتد که خیر میسر نشده و در جهت تعیین خیر، تلاشی صورت نگرفته

باشد، این مسئله که بنابر سنت الهی، خدا متناسب با تلاش بندگان به آنان پاداش می‌دهد و هر تلاشی پاسخی را در پی دارد، همگی سبب می‌شوند امور جهادی به‌گونه‌ای مصمم‌تر صورت گیرند و ضرورت توجه به تحقق یافتن مدیریت جهادی در نظام آموزش و پرورش، بیش‌ازپیش احساس شود.

۳. محور شرایط مداخله‌گر مدیریت جهادی در اسناد تحولی

در این پژوهش، شرایط مداخله‌گر، مسائلی هستند که به ایجاد محدودیت در برابر تحقق یافتن راهبردهای ضروری برای شکل‌گیری تربیت جهادی می‌انجامند. این شرایط در نقش دشمن و مانع در مسیر تربیت جهادی نمود می‌یابند و توجه به آن‌ها در عرضه راهبردها مستلزم هوشیاری در فرایند تربیت است.

جدول ۴. زیرمقوله‌ها و مقوله‌های محوری در شرایط مداخله‌گر مدیریت جهادی

مقوله	زیرمقوله	محور اصلی
درمقابل مانع و دشمن بودن	شیطان	شرایط مداخله‌گر مدیریت جهادی در اسناد تحولی
	نفس اماره	
	اطاعت از طاغوت	
	دنیاطلبی	
	خودباختگی	
	لجاجت	
	تقلید کورکورانه و غرور	
	یک‌سونگری و سطحی‌نگری	
	تفکر سکولاریسم	

۳-۱. اعتقاد به حاکمیت قطعی سنن الهی

این مقوله از مفاهیمی همچون نفس اماره، شیطان، اطاعت از طاغوت، دنیاطلبی، خودباختگی، لجاجت، تقلید کورکورانه و غرور، یک‌سونگری و سطحی‌نگری، و تفکر سکولاریسم تشکیل شده است که موانع اصلی در برابر حرکت متعالی و آزادی واقعی انسان و نیز دستیابی وی به معرفت به‌شمار می‌آیند.

۴. محور زمینه مدیریت جهادی در اسناد تحولی

منظور از زمینه مدیریت جهادی در اسناد تحولی، مواردی است که بر راهبردهای عرضه شده برای تربیت جهادی اثر می‌گذارند و در نقش تسهیلگر در مسیر تربیت جهادی عمل می‌کنند. توجه به زیرمقوله‌های زمینه مدیریت جهادی، سبب تسریع استفاده از راهبردها در تربیت جهادی می‌شود.

جدول ۵. زیرمقوله‌ها و مقوله‌های محور در زمینه مدیریت جهادی

محور اصلی	مقوله	زیرمقوله
محور اصلی زمینه مدیریت جهادی در اسناد تحولی	ساخت جهادی	شفافیت در امور
		جوّ یادگیرنده و ارزشی
		وحدت در تصمیم‌گیری
		قضاوت شهودی و ایمانی
		کاهش تمرکز
	روابط جهادی	سازمان‌دهی
		رابطه تعاملی
		رابطه ولایی
		حاکمیت
		رسانه
ارکان تربیت جهادی	خانواده	
	فرهنگ جامعه	
	نظام علم و فناوری	
		نهادهای سهیم در تربیت

۴-۱. ساخت جهادی

در سازمان آموزشی جهادی، امور باید در ساختار سازمان به صورتی شفاف و بدون ابهام تعریف و اداره شوند؛ به گونه‌ای که فضای حاکم از نوع ارزشی باشد و تربیت که به شدت تحت تأثیر تحولات محیط قرار دارد، در یک جوّ یادگیرنده و ارزشی اتفاق بیفتد. مسئله دیگری که در ساخت جهادی باید مورد توجه قرار گیرد، زیرمقوله وحدت در تصمیم‌گیری است. باید در نظر داشت که وحدت در تصمیم‌گیری با کاهش یافتن تمرکز در ساختار مدیریت اجرایی جهادی، مغایرتی ندارد و سبب ایجاد تعادل میان دو

حالت تمرکز داشتن و تمرکز نداشتن در ساخت جهادی نهاد تربیت می‌شود. ساخت جهادی در نهاد تربیت برای موفقیت و اجرای راهبردهای هم‌افزا علاوه بر کاهش تمرکز، نیازمند قضاوت شهودی و ایمانی (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۳۷۱) نیز هست و تصمیم‌سازی به‌کمک قضاوت‌های شهودی و ایمانی‌ای که حاصل تجارب خبرگان و برگرفته از درجه بالای ایمانی آن‌هاست، در ساخت جهادی لحاظ می‌شود. در تربیت جهادی باید به این مسئله توجه کنیم که در زمینه سازمان‌دهی، مربی فرصت‌های تربیتی مناسب را برای متریبان فراهم می‌آورد.

۲-۴. رابطه جهادی

این رابطه، مبتنی بر روابط ولایی و تعامل است و باید در نظر داشت که در تربیت جهادی، تمام عوامل سهمیم و مؤثر در فرایند تربیت باید با یکدیگر تعامل داشته باشند. برقراری روابط در نازل‌ترین سطح اجرایی در تربیت جهادی، مستلزم آن است که مربی و متریبی به‌طور مستمر با هم تعامل داشته باشند و رابطه جهادی باید از نوع ولایی و مبتنی بر اخوت اسلامی با هم‌وطنان و نیز روابط انسانی و حق‌محورانه با مردم دیگر کشورها باشد؛ زیرا در ایران اسلامی، نگاه جهانی، حکم‌فرماست.

۳-۴. ارکان تربیت جهادی

بر اساس یافته‌های پژوهش، ارکان تربیت جهادی عبارت‌اند از: حاکمیت، رسانه، خانواده، فرهنگ جامعه، نظام علم و فناوری، و نهادهای سهمیم در تربیت. این موارد، زمینه‌هایی هستند که متریبی با استفاده از آن‌ها شکل می‌گیرد و بر مبنای آن‌ها باید تربیت شود. حاکمیت اسلامی در مهم‌ترین مسئولیت فرهنگی‌اش که عبارت است از سیاست‌گذاری تربیت رسمی عمومی، نظارت بر آن و پشتیبانی از این مقوله، باید زمینه لازم برای تحقق یافتن حیات طیبه و جامعه صالح را فراهم کند. رسانه به‌عنوان یکی از ارکان مهم تربیت جهادی، محیطی سرشار از فرصت‌ها و تهدیدها را در اختیار دارد که با تمرکز بر آن‌ها به‌منظور دستیابی به هدف‌های مورد نظر از تربیت جهادی می‌توان از رسانه بهره برد. میان رسانه و دیگر رکن مهم تربیتی، یعنی خانواده باید تعاملی اساسی برقرار باشد. مشارکت خانواده در تربیت، چه بر اساس قوانین کشور و چه در پیشگاه الهی، هم یک حق است و

هم تکلیف، و این مسئله، ضرورت توجه به نقش تربیتی خانواده را اثبات می‌کند (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۱۶۹-۱۷۸ و ۳۰۸-۳۲۰).

۵. محور راهبردهای مدیریت جهادی در اسناد تحولی

منظور از راهبردهای مدیریت جهادی با محوریت تربیت جهادی، مواردی است که در پی آگاهی از هدف‌ها، اصول، ویژگی‌ها و باور جهادی حاصل می‌شود. برای حصول تربیت جهادی باید راهبردهایی را تعیین کرد تا توسط آن‌ها بتوان به هدف‌های موردنظر از تربیت جهادی با حفظ اصول و اتکا بر باور جهادی رسید.

جدول ۶. زیرمقوله‌ها و مقوله‌های محوری در راهبردهای مدیریت جهادی

محور اصلی	مقوله	زیرمقوله
راهبردهای مدیریت جهادی در اسناد تحولی	رویکرد ترکیبی	نگاه یکپارچه‌نگر
		وجودنداشتن نگاه تفکیکی
	رویکرد مشارکتی	وحدت در کثرت
		مشارکت سازنده
		مشارکت عوامل سهیم
		روحیه کار جمعی
	رویکرد تربیتی - فرهنگی	بصیرت فرهنگی
		تمدن اسلامی - ایرانی
	رویکرد مرتبه‌ای	توجه به سطح و سع و سطح رشد
		مراتبی بودن حیات طبیه
اصول‌گرایی در حوزه معرفت دین		
رویکرد تمدن‌سازی	توسعه‌گرایی در تحقق یافتن دین	
	رویاریابی با مدرنیته	
	سنت و اجتهاد روشمند	
رویکرد راهبردی	تصمیم‌گیری راهبردی	
	تعالی مرتبتی	
تعالی مجدانه مرتبتی	استمرار	
	جدیت و مداومت	
	درک موقعیت	
موقعیت‌محوری	درک موقعیت	
	اصلاح مستمر موقعیت	

مقوله	مقوله	زیرمقوله
مقوله	شایستگی محوری	کسب شایستگی
		زمینه‌سازی کسب شایستگی
مقوله	عدالت محوری	عدالت تربیتی
		عدالت گستری
مقوله	علم محوری اسلامی	علم محوری
		تجربه‌مداری
		ابتنا بر نظام معیار اسلامی
مقوله	انعطاف‌پذیری معیارمدار	انعطاف‌پذیری معیارمدار
مقوله	پایش مداوم و جامع	نظارت عملکردی
		خودآزمایی
		پایش مستمر
		نظارت نظام‌مند
		نظارت خارجی

۶. محور پیامد مدیریت جهادی در اسناد تحولی

براساس مفاد اسناد تحولی، تربیت جهادی و تلاش برای تحقق بخشیدن هدف‌های موردنظر از این‌گونه تربیت، پیامدهایی دارد که تحت تأثیر راهبردهای مورد استفاده برای محقق شدن هدف‌های موردنظر از تربیت جهادی هستند. پیامدهای تربیت جهادی عبارت‌اند از: تربیت فرد صالح، تشکیل جامعه صالح، تأسیس تمدن نوین اسلامی و در نهایت، تحقق یافتن حیات طیبه در دو بُعد فردی و اجتماعی.

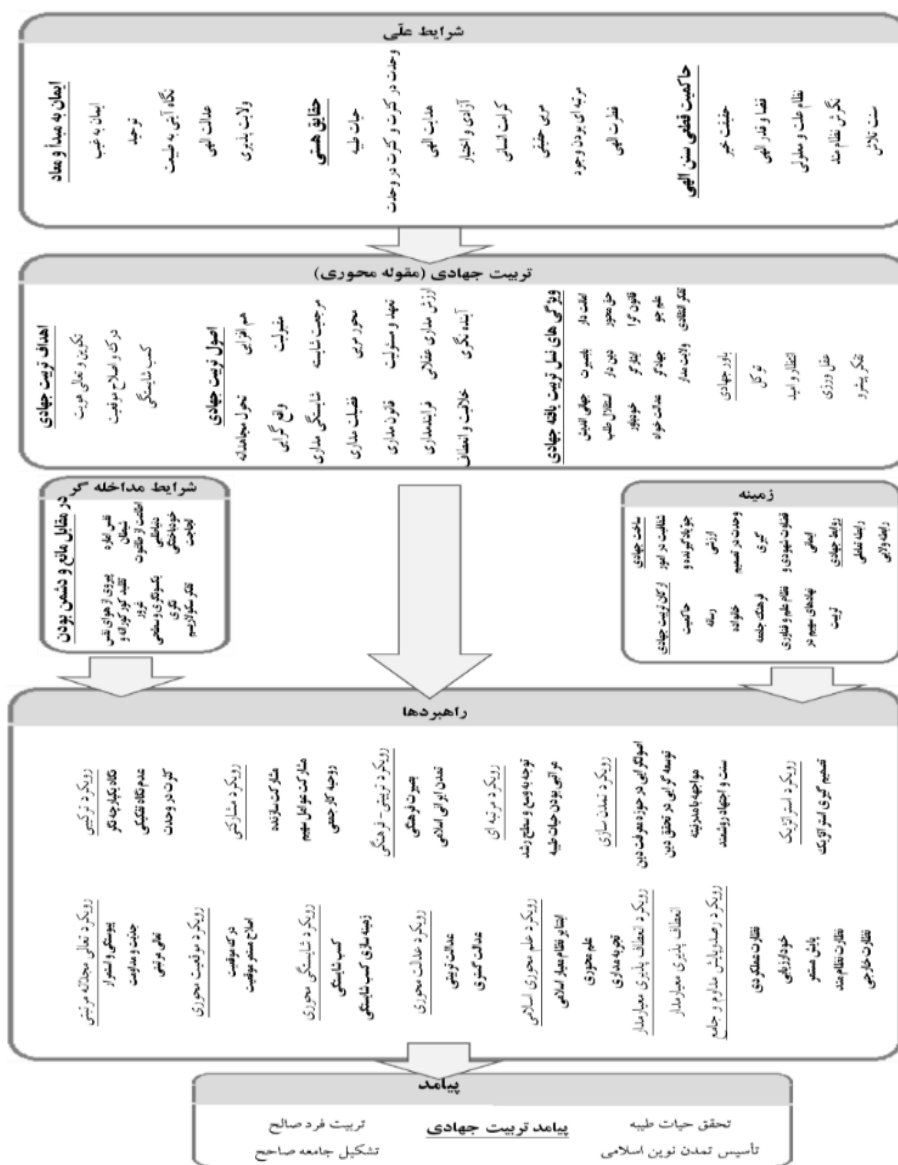
جدول ۲. زیرمقوله‌ها و مقوله‌های محوری پیامد مدیریت جهادی

مقوله	مقوله	زیرمقوله
مقوله	پیامد مدیریت جهادی در اسناد تحولی	تحقق یافتن حیات طیبه
		تأسیس تمدن نوین اسلامی
		تربیت فرد صالح
		تشکیل جامعه صالح

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر، شناسایی مؤلفه‌های مدیریت جهادی در اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی بوده است و بنابراین می‌توان مؤلفه‌های مدیریت

جهادی احصاشده در این پژوهش را در قالب شش محور اصلی در مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین بدین شرح به دست داد:

نمودار ۱. مدل پارادایمی مدیریت جهادی در اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش

براساس یافته‌های پژوهش حاضر، مدل پارادایمی عرضه‌شده نشان می‌دهد با عنایت به رسالت اصلی نظام آموزش و پرورش، تربیت جهادی، نقطه‌عطف مدیریت جهادی و اسناد بالادستی در این نظام است که محور مرکزی از مدل پارادایمی مدیریت جهادی در اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران به‌شمار می‌آید. تربیت جهادی تحت تأثیر شرایطی همچون ایمان به مبدأ و معاد، وجود حقایق هستی و اعتقاد به حاکمیت قطعی سنن الهی شکل می‌گیرد. هدف‌ها و اصول این‌گونه تربیت، مشخص کردن ویژگی‌های نسل تربیت‌یافته جهادی و اتکا به باور جهادی، دستیابی به راهبردهایی متشکل از رویکردهای تربیتی را در پی دارند و این راهبردها به‌نوبه خود، از مقوله‌های تربیت جهادی اثر می‌پذیرند. راهبردهای منتج از تربیت جهادی، تحت تأثیر شرایط مداخله‌گری قرار دارند که درخصوص وجود موانع در مسیر تربیت جهادی و همچنین زمینه‌هایی اطلاع می‌دهند که به‌عنوان تسهیلگر در به‌کارگیری راهبردها عمل می‌کنند و از ساخت جهادی، روابط جهادی و ارکان تربیت جهادی تشکیل شده‌اند. به‌کارگیری این راهبردها پیامدهایی دارد و تحقق‌یافتن چنین پیامدهایی آرمان حوزه‌های تربیتی و مدیریت جهادی است که تربیت فرد صالح، تشکیل جامعه صالح، تأسیس تمدن نوین اسلامی، و تحقق‌یافتن حیات طیبه در هر دو بُعد فردی و جمعی را شامل می‌شود. همسو با پژوهش حاضر، در پژوهش‌های متعددی واکاوی مفاهیم مرتبط با حوزه مدیریت جهادی (البته نه در اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش) صورت گرفته است. در ادامه، نتایج آن‌ها و ارتباطشان با یافته‌های این پژوهش را در قالب محورهای اصلی ذکر می‌کنیم.

درخصوص محور شرایط علی مدیریت جهادی، در این پژوهش، به مقوله‌های ایمان به مبدأ و معاد، اعتقاد به حقایق هستی و اعتقاد به حاکمیت قطعی سنن الهی دست یافته‌ایم و در دیگر پژوهش‌ها عقیده‌داشتن به خدا، معاد و وحی، از شعارهای مهم فرهنگ جهادی معرفی شده است (مرتضوی و زارع‌پور نصیرآبادی، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۳). جهاد در راه خدا یعنی مسیر هدایت‌یافتگی به راه‌های الهی (احمدیان، ۱۳۹۳، ص. ۱۴۹) که در آن، بر ایمان به غیب به‌عنوان یکی از مفاهیم سازنده ایمان به مبدأ و معاد تأکید می‌شود. در پیش‌فرض‌های فرهنگ جهادی، حقیقت شامل واقعیت خارجی، غیب و معنویت است

(خصاف مفرد و باقری نصرآبادی، ۱۳۹۵، ص. ۳۶). تمایز محوری فعالیت‌های جهادی در قالب ایمان به غیب، معنادار خواهد بود (سعدآبادی و لطیفی، ۱۳۹۳، ص. ۹۱) و توحید به عنوان مفهومی مهم در مؤلفه حاکمیت اسلام در مدیریت جهادی، مطرح است (مرادی و فیروزآبادی، ۱۳۹۵، ص. ۱۸۶). توجه به نگرش توحیدی در فرایند علمی و منطقی مدیریت جهادی یا همان جهان‌بینی توحیدی، اعتقاد به غیب و آخرت‌گرایی است (شماعی کوپایی و اسمعیلی گیوی، ۱۳۹۳، ص. ۱۴۳). در ولایت‌پذیری بر ایمان به مبدأ و معاد تأکید می‌شود و حاکمیت ولایت الهی در جامعه به عنوان مرکز تعالی پیوسته مجاهدان در جهت عبودیت قرب الی الله (احمدیان، ۱۳۹۳، ص. ۱۴۹) بر مبنای ولایت‌پذیری مدیریت جهادی تأکید می‌کند.

یکی از مفاهیم سازنده مقوله حقایق هستی، حقیقت هدایت الهی است و هدایت و نصرت الهی در صورت وقوع مبارزه مؤمنانه تحقق می‌یابد (سعدآبادی و لطیفی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۹). اهمیت انتخاب انسان در رشد و تعالی او به عنوان پیش‌فرض انسان‌شناسی مدیریت جهادی (جاجرمی‌زاده، حسینیان و امیری طیبی، ۱۳۹۷)، امکان حاکم‌شدن بر سرنوشت خود، انسان خلیفه‌الهی که فطرت خدادادی دارد، موجودی مختار که با عمل صالح می‌تواند دنیا و آخرت را آباد کند (خصاف مفرد و باقری نصرآبادی، ۱۳۹۵، ص. ۳۶) و آزادی عنصر جهادی (هاشمی گلپایگانی، لطیفی و یخچالی، ۱۳۹۵)، همگی به مفاهیم آزادی و اختیار، کرامت انسانی و فطرت الهی به عنوان زیرمقوله اعتقاد به حقایق هستی اشاره می‌کنند. وحدت در کثرت و کثرت در وحدت، مفهوم دیگری است که از حقایق هستی قلمداد می‌شود و در پژوهش‌های حوزه مدیریت جهادی، مستقیماً به آن پرداخته نشده است؛ اما با دقت در بحث حفظ وحدت سازمانی (سعدآبادی و لطیفی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۹) در عین توجه مؤکد به کاهش تمرکز ساختاری در مدیریت جهادی درمی‌یابیم این‌گونه مدیریت از مبنایی همچون وحدت در کثرت و کثرت در وحدت حاصل شده است. در اعتقاد به حاکمیت قطعی سنن الهی (اصلی‌پور، ۱۳۹۵، ص. ۲۳۴) و اطمینان به سنن الهی حاکم بر جهان (خصاف مفرد و باقری نصرآبادی، ۱۳۹۵، ص. ۳۶)، بر زیرمقوله حاکمیت قطعی سنن الهی به عنوان یکی از مقولات شرایط علی مدیریت جهادی تأکید می‌شود. این مقوله در پژوهش حاضر، از حقیقت خیر، قضا و قدر

الهی، نظام علت و معلولی، نگرش نظام‌مند و سنت تلاش تشکیل شده است. در فرهنگ مدیریت جهادی، شاخص‌هایی همچون بزرگ‌ندیدن موانع کوچک، اسیر حدود تحمیلی نشدن، منتظر امکانات نبودن، قناعت‌نکردن به گیرندگی قطره‌چکانی، دوری از گوشه‌نشینی و نظاره‌گری، و پرهیز از تنبلی و تن‌آسائی بر موانع و مبارزه با موانع تأکید می‌کنند (سعدآبادی و لطیفی، ۱۳۹۳، ص. ۱۰۹). مبارزه در بافت خصمانه (اصلی‌پور، ۱۳۹۵، ص. ۲۵۲)، دشمن‌شناسی ریشه‌ای (مرادی و فیروزآبادی، ۱۳۹۵) و رکن اساسی درمقابل دشمن بودن مدیریت جهادی (سعدآبادی و لطیفی، ۱۳۹۳، ص. ۹۷) بر زیرمقوله درمقابل دشمن و مانع‌بودن مدیریت جهادی تأکید می‌کنند.

در پژوهش حاضر، ساخت جهادی، مفاهیم شفافیت در امور، جو یادگیرنده و ارزشی، وحدت در تصمیم‌گیری، و قضاوت شهودی و ایمانی را شامل می‌شود و در الگوی مفهومی فرهنگ جهادی، مؤلفه ورزیدگی بر ساختار انعطاف‌پذیر، سرعت‌عمل، کاهش دیوان‌سالاری و نظم و آراستگی تأکید می‌کند (محمدیان، سلطانی، سنجقی و فرهی، ۱۳۹۵، ص. ۷۵). فضیلت انعطاف‌پذیری بر کنارزدن بوروکراسی زاید، نهراسیدن از تغییردادن ساختار طبق نیاز، کنترل‌نکردن مچ‌گیرانه و تفویض اختیار به نیروها متمرکز است (حجازی‌فر، باقری کنی و دانایی فرد، ۱۳۹۴) و یادگیری سازمانی، شفافیت و ساختار معنوی، مفاهیمی هستند که در بُعد زمینه مدیریت جهادی (ذاکری قزآنی و پورصادق، ۱۳۹۴، ص. ۹۵) بر ساخت جهادی تأکید می‌کنند. در ساختار ساده و کم و شفاف، تصمیم‌گیری ارزشی و غیرمتمرکز، ساختار جوششی اقتضایی (هاشمی گلپایگانی، لطیفی و یخچالی، ۱۳۹۵)، ساختار و فرایند معنوی (ذاکری قزآنی و پورصادق، ۱۳۹۴)، الزام به تعیین شفاف نقش‌ها و روابط، الزام به تصمیم‌گیری اقتضایی با مدیریت معکوس (سلطانی، ۱۳۹۳)، جو سازمانی مانع‌تخلف (حجازی‌فر، باقری کنی و دانایی فرد، ۱۳۹۴) و توجه به ویژگی‌های ارزشی مدیران (سعدآبادی و لطیفی، ۱۳۹۳)، بر ساخت جهادی تأکید می‌شود.

در نتایج این پژوهش، روابط جهادی، دو دسته ولایی و تعاملی را دربر می‌گیرد و در نتایج دیگر پژوهش‌ها یکی از الزام‌های منابع انسانی مدیریت جهادی، تکیه بر روابط صمیمی و ارزش‌های گروهی مطرح شده است (سلطانی، ۱۳۹۳). رفت‌وآمد نیروهای

جهادی با یکدیگر خارج از روابط کاری و سازمانی، رابطه ولایی در تعاملات صورت گرفته، تعاملات زیاد خارجی و نظام کنترلی تعاملی در نظارت سازمان جهادی (هاشمی گلپایگانی، لطیفی و یخچالی، ۱۳۹۵) از جمله مواردی هستند که به روابط جهادی اشاره می‌کنند و گشودگی، درستی و صداقت، مفاهیمی هستند که در بُعد زمینه مدیریت جهادی (ذاکری قرآنی و پورصادق، ۱۳۹۴، ص. ۹۵) به زمینه روابط جهادی مدیریت جهادی اشاره می‌کنند؛ همچنین در خصوص مقوله ارکان تربیت جهادی در یافته‌های پژوهش حاضر، به حاکمیت، رسانه، خانواده، فرهنگ جامعه، نظام علم و فناوری، و نهادهای سهیم در تربیت اشاره شده است؛ اما ارکان تربیت جهادی در دیگر پژوهش‌های مرتبط ذکر نشده‌اند.

پژوهش حاضر در زمینه راهبردهای تحقیقیافتن مدیریت جهادی در نظام آموزش و پرورش، راهبردهایی متنوع همچون اخذ رویکرد ترکیبی، مشارکتی، تربیتی- فرهنگی، تمدن‌سازی، راهبردی، موقعیت‌محوری، شایستگی‌محوری، علم‌محوری اسلامی، انعطاف‌پذیری معیارمدار، و رویکرد پایش مداوم و جامع را در اسناد تحولی احصا کرده است و نتایج دیگر پژوهش‌ها نیز به راهبردهایی از این دست اشاره کرده‌اند: توجه به الزام‌های رویکردی در مدیریت جهادی (سلطانی، ۱۳۹۳)، پیشروی مدیریت جهادی براساس رویکرد علمی (ذاکری قرآنی و پورصادق، ۱۳۹۴)، مؤلفه راهبردهای مدیریت جهادی (هاشمی گلپایگانی، لطیفی و یخچالی، ۱۳۹۵) و مؤلفه تفکر راهبردی (خصاف مفرد و باقری نصرآبادی، ۱۳۹۵، ص. ۴۱؛ ذاکری قرآنی و پورصادق، ۱۳۹۴)، آموزش و رشد، تدبیر و هوشمندی، تصمیم‌گیری قاطع و شجاعانه، چابکی و سرعت عمل در کار، خودکنترلی و مدیریت عملکرد، مدیریت بهره‌ور منابع، و یادگیری و تعالی (شماعی کوپایی و اسمعیلی گیوی، ۱۳۹۳، ص. ۱۴۳).

در این پژوهش، در خصوص مقوله محوری (تربیت جهادی) به مفاهیمی همچون انتظار و امید در زیرمقوله باور جهادی، کسب شایستگی به‌عنوان یکی از سه هدف عمده تربیت جهادی، ارزش‌مداری عقلانی و مرجعیت شایسته‌محور مربی در زیرمقوله اصول تربیت جهادی، ولایت‌مدار، جهادگر، جهانی‌اندیش و عدالت‌خواه در قالب ویژگی‌های نسل تربیت‌یافته جهادی اشاره شده است. براساس نتایج دیگر پژوهش‌های

مرتبط با موضوع مدیریت جهادی، تربیت جهادی یعنی تربیت انسان‌هایی با روحیه جهادی که همواره خود را در میدان مبارزه می‌بینند؛ یعنی تربیت در بستر جهاد برای پرورش دادن انسان‌های مجاهد (نقش و پارچه‌باف دولتی، ۱۳۹۴، ص. ۱۱۴). سلمان‌پور سیاوشی و سلمانی در پژوهش خود (۱۳۹۴، ص. ۱۶۶)، تربیت جهادی را در سه بخش، شامل ابعاد معنوی و اخلاقی و روحی، ابعاد علمی و فکری و اعتقادی، و ابعاد جسمانی و عملی در قالب الگوی تربیت جهادی دانشجویان دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین - علیه السلام - بررسی کرده‌اند. امیدواربودن به تحقیقیافتن وعده الهی در امامت صالحان و گسترش عدالت جهانی، زمینه‌سازی برای عصر ظهور، هم‌گرایی با شایستگان، التزام فداکارانه و مخلصانه به باورها و ارزش‌های الهی، بصیرت‌افزایی انقلابی و حماسی، و همسویی با منویات و آرمان‌های ولی امر، از جمله شاخص‌های تربیت ولایی - جهادی هستند (رهنمایی، ۱۳۹۶، ص. ۹۶).

از دیگر نتایج این پژوهش، مقایسه مؤلفه‌های مدیریت جهادی مستخرج از پیشینه نظری و تجربی پژوهش موسی‌زاده، مقدم و کشاورز (۱۳۹۷) با مؤلفه‌های مدیریت جهادی مستخرج از اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران بود که سبب شناسایی خلأهای موجود در اسناد تحولی در زمینه مؤلفه‌های مدیریت جهادی شد. در ادامه، نتایج پژوهش‌ها و خلأهای موجود در اسناد تحولی را بررسی می‌کنیم.

جدول ۹. مؤلفه‌های مدیریت جهادی مبتنی بر نتایج پژوهش‌های انجام‌شده

(موسی‌زاده، مقدم و کشاورز، ۱۳۹۷، ص. ۲۰)

مؤلفه‌های مدیریت جهادی	شاخصه‌های مدیریت جهادی
ساخت جهادی	چابکی و سرعت عمل در کار، تصمیم‌گیری ارزشی، کاهش بوروکراسی، تصمیم‌گیری غیرمتمرکز، ساختار جوششی اقتضایی، مدیریت اقناعی و اقتضایی، سلسله‌مراتب ولایی، دانستن سلسله‌روابط تا هدف غایی، رفتار و روحیه تشکیلاتی، جو سازمانی مانع تخلف، ساختار ساده و شفاف، ساختار انعطاف‌پذیر، کاهش دیوان‌سالاری، نگاه ابزاری به حقوق و دستمزد، اصالت نیاز در دریافت حقوق، اصل کارایی در پرداخت حقوق، حضور روحانیت، اثربخشی و کارایی زیاد، نظارت نهان و آشکار مبتنی بر رضایت ذی‌نفعان، خوداظهاری در نظام دستمزد، نظم و انضباط

مؤلفه‌های مدیریت جهادی	شاخصه‌های مدیریت جهادی
مجاهدت محوری	ایثار و فداکاری، تلاش بی‌وقفه، عزم استوار، پایداری و مقاومت، جدیت و اهل عمل بودن، دفاع از دولت اسلامی، مبارزه با ظلم و تبعیض، جهاد و مبارزه دائم، مرزبندی میان خود با دشمن، اسیر حدود تحمیلی نشدن، دوری از نظاره‌گری و تبلی، تشکیل دادن زندگی یکپارچه جهادی، آزادی، انجام دادن کار زمین‌مانده و دشوار، شجاعت و قاطعیت، شهادت‌طلبی، ریسک‌پذیری معقول، ظلم‌ستیزی، نشاط و داشتن روحیه جوانی
رابطه ولایی	اخوت سازمانی، پرهیز از داشتن نگاه اربابانه، اغماض و تغافل، برقراری روابط عاطفی و غیررسمی در انجام دادن فعالیت‌های رسمی، خوش‌بینی، اعتماد متقابل در تمام سطوح، حفظ کرامت انسانی
انعطاف‌پذیری	نوآوری، تکثیر سازمان جهادی و مرزبندی نکردن، زبان ساده، تأکید بر جنبه عمومی حریم، پویایی و انعطاف، تعامل‌های زیاد خارجی، اعتماد کردن به نیروی جوان، سادگی سازمانی و اعتماد کردن به همکاران
مشارکت‌پذیری	مدیریت مشارکتی، وحدت و انسجام، تصمیم‌گیری اقماعی و شورایی، کار گروهی، همدلی با مردم و توانایی در جلب مشارکت آنان، مشورت، مشارکت فعال
تکلیف‌مداری	احساس تعهد و مسئولیت شدید در رسیدن به هدف، سرعت داشتن در کار، علاقه‌مندی به کار ایثارگرانه برای محرومان، اصول‌گرایی، قانون‌مداری، از جنس مردم و با مردم بودن، احساس مالکیت و مسئولیت، خدمت کردن به مستضعفان، رفتار خدمت‌گزارانه داشتن، اولویت هدف‌ها و تعالی سازمان
شایسته‌سالاری	بلوغ و شایستگی، الگوبودن و الگوسازی، بلوغ در استقلال، گزینش فرهنگی، احیای ظرفیت‌ها و انتقال آن‌ها، یادگیرنده و دانش‌محور بودن، احیا و واگذاری، استفاده از نیروی متخصص و مجرب
تفکر پیشرو	عقلانیت، اعتماد به نفس، حرکت جهشی و میان‌بر، بلندپروازی، هوشیاری و بصیرت، پیشتازی، مبارزه با سکون و رخوت، اولویت‌دهی به منافع عمومی، خودباوری، حسن تدبیر، عرضه افکار، وجود داشتن نظام فکری، جامع‌نگری و ذکاوت، آینده‌نگری، تفکر راهبردی، امکان تسخیر طبیعت و حاکم شدن بر سرنوشت خود، کشف و جذب هوشمندانه منابع، محدودیت عمر آدمی، جبهه‌شناسی، باور داشتن «ما می‌توانیم»، بزرگ‌ندیدن موانع کوچک، منتظر تأمین امکانات نشدن

مؤلفه‌های مدیریت جهادی	شاخصه‌های مدیریت جهادی
معنویت‌محوری	توکل، اخلاص، دین‌داری، ولایت‌مداری، عدالت‌طلبی، قناعت و ساده‌زیستی، انگیزه الهی در کار، تبلیغ اسلام و انقلاب، مأموریت و هدف‌های معنوی، اطمینان‌داشتن به سنن الهی حاکم بر جهان، ایمان قلبی، وجودداشتن فطرت خدادادی در انسان، حاکمیت اسلام، هدف غایی لقاءالله، تزکیه اخلاقی، آخرت‌گرایی، معنویت، مکتبی‌بودن، روح معنوی و عرفانی داشتن، ایمان به غیب، جهان‌بینی توحیدی، خودکنترلی، اقامه‌کردن ارزش‌ها، ارزش عهد و پیمان، وسواس‌داشتن در بیت‌المال، تقوا، برپایی مراسم مذهبی، توجه به آرمان‌ها
رشدگرایی	یادگیری و تعالی، رشد خود و جامعه، برخورداری از علم، ایجاد زمینه برای خودسازی، ایجاد فرصت برای ارتقایافتن به مرتبه مجاهدان، ایجاد زمینه برای امتحان الهی، تربیت جهادی، بهره‌ورکردن ظرفیت‌ها، رشد و آموزش در بستر کار متناسب با نیاز، آموزش و رشد چندبعدی، مدرسه جهادی، همرشدی، کمال‌گرایی
استکبارستیزی	استقلال‌داشتن، تکیه‌نکردن به بیگانگان، لزوم خودکفایی، عزت ملی، عقب‌نشاندن دشمنان از صحنه، دفاع‌کردن از ملت‌های مستضعف

یکی از زمینه‌هایی که به‌عنوان مغایرت در اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش در مقایسه با نتایج پژوهش‌های صورت‌گرفته درحوزه مدیریت جهادی می‌توان به آن اشاره کرد، در ارتباط با مؤلفه ساخت جهادی است. در مدیریت جهادی، به حقوق، دستمزد و نظام پرداختی، ازمنظر ابزاری نگریسته می‌شود و این مقوله‌ها هدف فعالیت قلمداد نمی‌شوند؛ اما در بخش راهکارهای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به «ایجاد سازوکارهای لازم برای جذب و نگهداشت استعدادها برتر با تأکید بر تقویت انگیزه‌های معنوی و مادی معلمان از قبیل برقراری حقوق و دستمزد در دوران تحصیل» (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص. ۴۶) اشاره شده و حتی بهینه‌سازی نظام پرداخت مبتنی بر شایستگی‌ها براساس رویکرد رقابتی نیز به‌عنوان راهکار موردتوجه قرار گرفته است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰، ص. ۴۸).

در بررسی مؤلفه مجاهدت‌محوری درحوزه مدیریت جهادی، به شاخصه شهادت‌طلبی در نتایج اغلب پژوهش‌های مرتبط با موضوع اشاره شده؛ حال آنکه در اسناد تحولی،

صرفاً مؤلفه شهادت‌طلبی به‌عنوان یکی از ارزش‌های جامعه در سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران مطرح شده است (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۱، ص. ۶۰)؛ همچنین در پی بررسی شاخصه‌های مؤلفه انعطاف‌پذیری در مدیریت جهادی درمی‌یابیم اعتماد به نیروی جوان و جوان‌گرایی که از جمله شاخصه‌های مهم مدیریت جهادی به‌شمار می‌آید، در اسناد تحولی مورد توجه قرار نگرفته است. یکی از دیگر خلأهای موجود در اسناد تحولی را در زمینه مؤلفه تفکر پیشرو می‌توان یافت و در این حوزه، توجه به شاخصه منتظر تأمین امکانات نبودن نیز در اسناد وجود ندارد.

در پایان پیشنهاد می‌شود به‌منظور اتقان مدل پارادایمی مدیریت جهادی در اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش، کلیه مؤلفه‌های آن از طریق تجربه زیسته مربیان جهادگر بازنگری شوند و بار دیگر در نظام معیار اسلامی، بررسی و بسط آن‌ها صورت گیرد؛ همچنین در امتداد پژوهش حاضر، درباره نحوه مشارکت خانواده، مربیان، متربیان، متولیان فرهنگی جامعه، نهاد رسانه، نظام علم و فناوری، و نهادها و ارگان‌های سهیم در تربیت جهادی به‌صورت عملیاتی تحقیق شود. در محتوای آموزشی، لازم است مؤلفه جهانی‌اندیشی به‌عنوان یکی از ویژگی‌های نسل تربیت‌یافته جهادی مورد احصا در پژوهش حاضر مورد توجه قرار گیرد؛ همچنین پیشنهاد می‌شود به‌منظور امکان‌سنجی راهکارهای پیاده‌سازی مدیریت جهادی در نظام آموزشی، پرسشنامه‌ای تدوین و این امکان از منظر دست‌اندرکاران حوزه تربیتی بررسی شود؛ به‌علاوه، از آنجا که مدیریت جهادی، مختص ایران و انقلاب اسلامی نیست (گودرزی، رقیبی و پوینده، ۱۴۰۰، ص. ۱۷۹)، توصیه می‌کنیم از آن برای عرضه راهکارهایی به‌منظور غلبه بر چالش‌های مدیریتی در جهان استفاده شود.

منابع

- قرآن کریم (ناصر مکارم شیرازی، مترجم).
- ابوالمعالی، خدیجه (۱۳۹۱). پژوهش کیفی از نظریه تا عمل. تهران: نشر علم.
- احمدیان، علی‌اکبر (۱۳۹۳). مدل‌سازی مدیریت جهادی با بهره‌گیری از بیانات مقام معظم رهبری. مجله سیاست دفاعی، ۲۲(۸۷)، ۱۳۷-۱۶۹.
- اصلی‌پور، حسین (۱۳۹۵). درآمدی بر نظریه مدیریت جهادی. تهران: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، معاونت علم و فناوری.

مدل نظری مدیریت جهادی در اسناد تحولی.../زهرة موسى زاده و ديگران ۱۶۳

- امامی، سید مجتبی؛ و دانایی فرد، حسن (۱۳۸۶). استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد. *اندیشه مدیریت*، ۱(۲)، ۶۹-۹۷.
- جاجرمی زاده، محسن؛ حسینیان، محمدجعفر؛ و امیری طیبی، مسلم (۱۳۹۷). رویکردی تطبیقی به مبانی نظری مدیریت جهادی و مدیریت راهبردی جهادی. *فصلنامه تحقیقات بنیادین علوم انسانی*، ۱۳، ۶۳-۸۹.
- حجازی فر، سعید؛ باقری کنی، مصباح‌الهدی؛ و دانایی فرد، حسن (۱۳۹۴). شناسایی مؤلفه‌های سازمان‌های فضیلت‌محور و جهادی. *فصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت اسلامی*، ۲۳(۴)، ۴۵-۷۱.
- حر عاملی، محمد بن حسن (بی‌تا). *وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة* (جلد ۱۵). بیروت- لبنان: دار احیاء التراث العربی.
- حرانی، أبو محمد حسن بن علی بن حسین بن شعبه (۱۳۷۶). *تحف العقول عن آل الرسول (ص)*. تهران: مکتبه الصدوق.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۵). *بیانات در دیدار با معلمان*. قابل دسترسی در: <http://www.farsi.khamenei.ir>
- خصاف مفرد، حسین؛ و باقری نصرآبادی، محسن (۱۳۹۵). الگوی فرهنگ سازمانی مطلوب با رویکرد جهادی (مورد مطالعه: دفاع مقدس). *نشریه مدیریت فرهنگ سازمانی*، ۱۴(۱)، ۲۷-۴۶.
- خمینی، روح‌الله (رهبر انقلاب و بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران) (۱۳۷۸). *صحیفه امام*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- خنیفر، حسین (۱۳۸۹). *مبانی تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش*. تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
- دشتی، محمد (۱۳۸۴). *ترجمه نهج البلاغه*. قم: امام علی (ع).
- ذاکری قزآنی، زهرا؛ و پورصادق، ناصر (۱۳۹۴). بررسی تأثیر مدیریت جهادی بر اثربخشی سازمان در سه بُعد رهبر، زمینه و پیرو. *فصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی دانشگاه امام حسین (ع)*، ۷(۴)، ۹۵-۱۱۶.
- رضایی، محمدرضا؛ و طلایی، رضا (۱۳۹۳). تبیین الگوی مطلوب مدیریت جهادی در سازمان‌های امنیتی. *فصلنامه مطالعات حفاظت و امنیت نظامی*، ۹(۳۲)، ۱۵۹-۱۹۹.
- رهنمایی، سید احمد (۱۳۹۶). ظرفیت تربیت ولایی جهادی، زمینه‌ساز برپایی تمدن اسلامی. *نشریه معرفت سیاسی*، ۲(۲)، ۹۳-۱۱۰.

سعدآبادی، حسن؛ و لطیفی، میثم (۱۳۹۳). پژوهش پدیدارشناسانه برای فهم جوهره مدیریت جهادی. راهبرد فرهنگ، (۲۸)، ۹۱-۱۲۲.

سلطانی، محمدرضا (۱۳۹۳). مدیریت جهادی: چالش‌ها و الزامات. دوفصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت اسلامی، ۲۲(۲)، ۹-۳۹.

سلمان‌پور سیاوشی، غلام‌رضا؛ و سلمانی، عباس‌علی (۱۳۹۴). تدوین الگوی تربیت جهادی دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع). دوفصلنامه علمی-پژوهشی پاسداری فرهنگی/انقلاب اسلامی، ۵(۱۱)، ۱۳۹-۱۸۵.

سلمانی، عباس‌علی؛ و اسمعیلی گیوی، غلام‌رضا (۱۳۹۴). تدوین الگوی تربیت جهادی دانشجویان دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع). پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، ۵(۱۱)، ۱۳۹-۱۸۵.

شماعی کوپایی، میلاد؛ و اسمعیلی گیوی، محمدرضا (۱۳۹۳). مدل پارادایمی مدیریت جهادی با استفاده از نظریه داده‌بنیاد. چشم‌انداز مدیریت دولتی، (۱۹)، ۱۱۹-۱۵۰.

شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. صاحب‌جواهر، محمدحسن بن باقر (۱۳۶۲ق). جواهر الکلام فی شرح شرایع الإسلام (۴۳ج). بیروت- لبنان: دار احیاء التراث العربی.

صدری، محمدجعفر (۱۳۸۹). المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم (حسب حروف الکلمات). طهران: مکتبه السهروردی للدراسات و النشر.

طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۷). تفسیر المیزان (۲۰ج) (سید محمدباقر موسوی، مترجم). قم: دفتر انتشارات اسلامی (نشر اصلی بی‌تا).

قائدعلی، حمیدرضا؛ و مشرف‌جوادی، محمدحسین (۱۳۹۳). فرهنگ سازمانی حاصل از مدیریت جهادی (مطالعه موردی: جهاد سازندگی در دفاع مقدس). مهندسی فرهنگی، ۸(۷۸)، ۶۲-۷۸.

قجری، ناصر؛ مزیدی، محمد؛ و شمشیری، بابک (۱۳۹۹). واکاوی و فهم اهم چالش‌ها و موانع عملی پیش‌رو در تحقق سند تحول بنیادین با تمرکز بر زیرنظام‌های اصلی آن. مجله علمی-پژوهشی پژوهش‌های برنامه‌درسی، انجمن مطالعات برنامه‌درسی ایران، ۱۰(۱)، ۳۳-۱.

کوشکی، امین (۱۳۹۳). مدیریت جهادی چیست؟ (با تأکید بر منظومه فکری مقام معظم رهبری). قابل دسترسی در: <http://www.salamsarbedar.com>

مدل نظری مدیریت جهادی در اسناد تحولی.../زهرة موسى زاده و ديگران ۱۶۵

- گنج‌علی، اسدالله؛ علی‌شیری، محمدمهدی؛ و بیدی، مجتبی (۱۳۹۳). شایستگی‌های مدیریتی مدیران جهادی: تحلیلی داده‌بنیاد. *چشم‌انداز مدیریت دولتی*، (۱۹)، ۳۹-۵۶.
- گودرزی، غلام‌رضا؛ رقیبی، المیرا؛ و پوینده، محمدهادی (۱۴۰۰). بررسی نقش مدیریت جهادی در توسعه کشورها مبتنی بر نهادهای جغرافیایی. *فصلنامه راهبرد توسعه*، (۲)۱۷، ۱۷۸-۲۰۹.
- محمدی، طالب؛ حسنی، رفیق؛ و محمدی، مجید (۱۳۹۸). آگاهی و نگرش معلمان نسبت به مفاهیم و احکام سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. *فصلنامه علمی- پژوهشی مدیریت مدرسه*، (۴)۷، ۳۱-۵۷.
- محمدیان، یدالله؛ سلطانی، محمدرضا؛ سنجقی، محمدابراهیم؛ و فرهی، علی (۱۳۹۵). طراحی الگوی فرهنگ جهادی یکی از نهادهای انقلاب اسلامی. *فصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین (ع)*، (۲)۸، ۵۳-۸۳.
- مرادی، حسن؛ و فیروزآبادی، سید حسن (۱۳۹۵). دکترین و اهداف مدیریت جهادی از دیدگاه مقام معظم رهبری. *دوفصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات قدرت نرم*، (۱۵)۶، ۱۶۰-۱۹۱.
- مرتضوی، مهدی؛ و زارع‌پور نصیرآبادی، فضل‌الله (۱۳۹۱). فرهنگ سازمانی جهادی، عامل کلیدی مدیریت جهادی. *فصلنامه مهندسی فرهنگی*، (۷۱ و ۷۲)، ۱۰۰-۱۱۴.
- موسی‌زاده، زهره؛ مقدم، فرشته؛ و کشاورز، سوسن (۱۳۹۷). کاربست مؤلفه‌های مدیریت جهادی در سازمان‌های آموزشی. *دوفصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام*، (۱۱)۶، ۵-۲۷.
- نقش، علی؛ و پارچه‌باف دولتی، محمد (۱۳۹۴). مفهوم‌شناسی و اهمیت تربیت جهادی از نگاه قرآن و نهج البلاغه. *نشریه کتاب و سنت دانشگاه قرآن و حدیث*، (۷)، ۹۳-۱۱۶.
- نوری همدانی، حسین (۱۳۶۶). *جهاد*. قم: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- نوید ادهم، مهدی (۱۳۹۱). الزامات مدیریتی تحول بنیادین در آموزش و پرورش. *راهبرد فرهنگ*، (۱۷ و ۱۸)، ۲۹۵-۳۲۳.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۰). *مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران*.
- وزارت آموزش و پرورش (۱۳۹۱). *سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*.
- هاشمی گلپایگانی، سید محمدحسین؛ لطیفی، میثم؛ و یخچالی، مصطفی (۱۳۹۵). شناسایی و توصیف مؤلفه‌های سازمان‌های جهادی. *فصلنامه علمی- پژوهشی مدیریت اسلامی*، (۲)۲۴، ۱۳۵-۱۶۵.

یخچالی، مصطفی؛ لطیفی، میثم؛ پورصادق، ناصر؛ و هاشمی گلپایگانی، سید محمدحسین (۱۳۹۷). واکاوی الگوی سازمان جهادی در بخش صنعت. دوفصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، ۱۲(۱)، ۴۹-۸۰.

Strauss, Anselm L.; and Corbin, Juliet (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. CA: Sage Publication.